

Redaktionens förord

Med detta nummer inleds den fyrtonde årgången av Sociologisk Forskning. Det är också Växjöredaktionens sista nummer; från och med nu är det Umeå universitet som tar över, med Mikael Hjerm som redaktör. Redan i detta nummer ger de – under rubriken ”Meddelande från den nya redaktionen i Umeå” – sin programförklaring, sin vision om vad Sociologisk Forskning är och ska bli. En av de stora förändringarna är att de, vid sidan av artiklar och recensioner, inför en helt ny avdelning: sociologisk debatt. Vad detta innebär beskriver den tillträdande redaktionen bäst själv.

Artiklarna i detta nummer spänner över ett brett spektrum: en empirisk undersökning, ett förslag till teoretisk-begreppslig utveckling, en metodöversikt. Åsa Lundqvist och Christine Roman undersöker i sin artikel – *Önska, välja och vilja: Om beslutet att skaffa barn* – vad som ligger bakom människors överväganden att skaffa barn. Här griper sig författarna an ett tema med långa rötter ner i socialvetenskapernas historia. Under 1700-talet intresserade man sig för befolkningsstorleken, och därmed barnafödandet, för att den sågs som ett mått på statens styrka. Därmed fanns det också plats för en vetenskaplig disciplin som mätte sådana förhållanden. William Pettys politiska aritmetik var ett försök att skapa en sådan disciplin. Kuriöst nog har ambitionen att på detta sätt mäta statens styrka också givit upphov till en annan, mer välkänd term – nämligen ”statistik”, som härrör från Gottfried Achenwall och dennes *Staatsverfassung der heutigen vornehmsten europäischen Reiche und Völker im Grundrisse* (1749). En folkrik stat är en stark stat, tänkte man sig, och ett lågt barnafödande skulle på motsvarande sätt resultera i underbefolkning och försvagning av staten.

Omkring år 1800 oroar barnafödandet på nytt, men nu med omvända förtecken. I Thomas Robert Malthus *An Essay on the Principle of Population* (1798) är inte problemet att det föds för få barn, utan att det föds för många.

Problemet i Malthus arbete ställs ju som att populationen växer geometriskt, medan däremot produktionen av föda endast växer aritmetiskt. Det innebär att klyftan mellan population och näringsutrymme ständigt växer, med hungerkatastrofer som följd. Således är det barnbegränsningens problem som hamnar i fokus. Tvärtemot vad som ibland har hävdats är detta inte någon naturnödvändig utveckling enligt Malthus. Den kan motverkas genom de så kallade ”checks

of population”. Problemet för pastor Malthus bestod i att en del av dessa *checks of population*, t ex preventivmedel, var ren och skär omoral och därför inte möjliga att förespråka – vilket i gengäld senare tiders nymalthusianer, som George Drysdale och Knut Wicksell, inte fäste något avseende vid.

På 1930-talet sker en ny strömkantring. I makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* (1934) är det på nytt de låga födelsetalen som blivit problematiska: fruktsamheten hade nu gått ner till under två barn per kvinna. Sedan dess har födelsetalen varierat över tid, men har fortsatt varit låga. Därmed blir det också intressant att studera vad som betingar människors beslut att skaffa eller inte skaffa barn. Det är detta tema som Åsa Lundqvist och Christine Roman undersöker i sin artikel.

Det finns naturligtvis åtskilliga förslag på vilka faktorer som påverkar nativiteten. Hit hör situationen på arbetsmarknaden, socialpolitikens utformning, kvinnors och mäns attityder till barn och familj, men också biologiska faktorer, tidsnöd, stress och ”samhällsklimat”. Lundqvist och Roman tar emellertid ett mer övergripande grepp på frågan, som kanske kan ge de övriga faktorerna nya laddningar och ny mening. På basis av sitt intervjumaterial framför de tesen att *individualisering* och *avtraditionalisering* är processer som är centrala för förståelsen av kvinnors och mäns beslut att skaffa barn. Och vad mera är, individualiseringen och avtraditionaliseringen får olika utfall för män och kvinnor.

När nedärvda traditioner förlorar sitt grepp om människors liv, så framstår arbetsdelningen och rollfördelningen i familjen inte längre som på förhand given. De ”traditionella” mönstren kvarstår förvisso som en möjlighet, och de kastar en lång skugga över människors liv även i det moderna samhället. Men i och med den avtraditionalisering som, enligt författarna, kännetecknar efterkrigstiden, så har frågan om ansvaret för barn och hem blivit en förhandlingsfråga.

Parallellt med att den ”förhandlade familjen” vuxit fram har det skett förändringar ifråga om insatserna i förhandlingsspelet. Dessa beskrivs bäst i termer av individualisering, som bland annat innebär att kvinnorna befriades från sitt ”öde” att ha huvudansvar för hem och familj och fick mer öppna biografier. I den befrielsen ligger samtidigt något uppfordrande: forma ditt eget liv, sörj för din karriär. Möjligheten att göra karriär och ”leva ett eget liv” kan kringaskäras

av att sköta hem och barn, så det är alltså det egna livet och den egna karriären som står på spel när man förhandlar om familjebildning. Hela detta komplex är i sin tur länkat till, och accentueras av, ekonomiska strukturer och konjunkturer. Tillsammans bildar dessa faktorer den tolkningsram med vilken Lundqvist och Roman närmar sig sitt intervjumaterial om mäns och kvinnors beslut att skaffa eller inte skaffa barn.

Den andra artikeln, *Företrädare och ställföreträdare: Om sociala handlingspositioner*, är författad av *Björn Eriksson*. Precis som Lundqvist och Roman tar Eriksson inledningsvis fasta på den tilltagande individualiseringen i det moderna samhället. Om människorna i det traditionella samhället var utbytbara med varandra, till den grad att de kanske rentav saknade *persona*, så har den fortlöpande differentieringen fört med sig en ökad individuell outbytbarhet. Men vad är det i så fall som förhindrar att outbytbarheten blir total, att den moderna människan blir enbart *persona*? Den frågan kan man naturligtvis besvara på olika sätt. Eriksson väljer för sin del att peka på hinder belägna i den interaktiva strukturen. I merparten av vårt handlande står vi inte själva eller för oss själva, vi är inte *individua*. Istället blir andra närvarande genom oss – antingen genom att vi är deras ställföreträdare, eller genom att vi företräder något som vi delar med en grupp människor. I båda fallen handlar vi utifrån ett slags handlingspositioner, var och en med sin egen logik. Detta är, kan man säga, Björn Erikssons egentliga ärende: att utveckla den sociologiska teori- och begreppsrepertoaren, så att vi kan analysera handlingspositionernas logik, samt att påvisa de begreppsliga förslagens fruktbarhet och betydelse för den sociologiska analysen.

Den tredje och sista artikeln är skriven av *Henning Olsen*, och har titeln *Kvalitative analyser og kvalitetssikring: Tendenser i engelsksproget og skandinavisk metodelitteratur*. Här är det metodfrågor som tas upp till behandling. Författaren konstaterar att det, till skillnad från kvantitativa analyser, inte finns några allmänt erkända föreskrifter för kvalitativa studier. Uppfattningarna går isär – såväl när det gäller vilka analysstrategier som rekommenderas, som ifråga om synen på kvalitetssäkring. Henning Olsen har inventerat de olika, mer eller mindre rivaliserande, ståndpunkter som finns representerade i den engelskspråkiga och nordiska metodelitteraturen. Han har också lämnat ett eget bidrag till diskussionen om hur man ska säkra kvaliteten i kvalitativa undersökningar.

Detta nummer av Sociologisk Forskning innehåller med andra ord bidrag av högst olika karaktär. Åsa Lundquist och Christine Romans kvalitativa, empiris-

ka studie av barnafödande skiljer sig naturligtvis påtagligt från Björn Erikssons teori- och begreppsutvecklande ansats. Och dessa båda artiklar tycks ha få beröringspunkter med Henning Olsens inventering och diskussion av den kvalitativa metodlitteraturen. Men läser man dem i en följd kan det tänkas att det infinner sig nya frågor som mycket väl kunde vara värda att utforska vidare. Det man förhandlar om i den ”förhandlade familjen” är ju just ställföreträdarskap; om hur man ska fördela uppgifter som både mannen och kvinnan kan utföra, men som någon måste utföra. Ankomsten av ett barn är samtidigt den kanske påtagligaste markören av att parrelationen har blivit en alldeles egen enhet, en entitet som de båda föräldrarna både får och måste företräda. Frågan är vilken roll detta spelar i parets överväganden att skaffa eller inte skaffa barn? Handlar förhandlingen också om konsolideringen av enheten, och smyger sig kanske misstanken in att man därmed också kan komma att konsolidera, eller skapa, en ojämlig arbetsdelning?

Det går säkert att hitta både fler och bättre exempel på möjliga korsbefruktningar mellan artiklarna. I all sin enkelhet illustrerar förslagen ändå, menar jag, en mer allmän princip: serendipitet. Den oväntade, oförutsedda sammankopplingen av till synes disparata data och tankar spelar en icke obetydlig roll i vetenskaperna. Det finns särskild anledning att påminna om detta nu, eftersom Robert King Merton – som mer än någon annan beskrivit och betonat serendipitetens roll för socialvetenskaperna – nyligen har gått bort. Det är därför passande att Margareta Bertilsson, i detta nummer av Sociologisk Forskning, ger sitt porträtt av Merton, hans sociologi och hans inflytanden på nordisk sociologi. En lika passande hommage till Merton vore väl om de artiklar som publicerats under vår redaktionstid visar sig ge upphov till serendipitetseffekter. Kanske är just detta en viktig funktion att fylla för en svensk sociologisk tidskrift?

För den avgående redaktionens del återstår bara att tacka för oss och, inte minst, att tacka alla dem som gjort vårt arbete möjligt. Framför allt gäller det våra referees, som finns förtecknade i slutet av denna volym. Men det gäller också alla dem som skickat in artiklar, recensioner och debattinlägg, liksom de som på olika sätt bidragit vid produktionen. Tack, alla!

Växjö i mars 2003

Ola Agevall för SF:s redaktion